

МАКЕДОНСКИЯТ ВЪПРОС ДНЕС: АМЕРИКАНСКАТА ГЛЕДНА ТОЧКА

Дънкан Пери, Радио „Свобода“, Мюнхен

Както е известно, в няколко поредни доклада на американския Държавен департамент през 1990-те и началото на 2000-те години се поставя въпроса за македонско национално малцинство в България, на което са отказани законни права. Проблемът придоби скандален характер след изявленията на У. Монтомъри, бивш отговорен дипломат в България и впоследствие посланик в Република Македония, през 1993–1994 г. Тук помещаваме анализ по този въпрос на Д. Пери, американски изследовател, разузнавач и публицист, направен на международна конференция в началото на 90-те години, изразяващ до голяма степен официалната позиция на Вашингтон. (От съставителя).

Откъде идва името

„Македонският въпрос“, който възникна през XIX в. затихва в предверието на XXI век. Фактически, в резултат на революционните промени в България след ноември 1989 г., на неспиращите кръвопролития и размирици в Югославия, на фона на референдума в Македония, проведен на 8 септември 1991 г. обявил се за независимост на републиката, разрешаването на Македонския въпрос става все по належащо. По своята същност, въпросът не е един, а три въпроса: „Каква е националността на хората, живеещи в географския район Македония? Какви са границите на този район? И чия е въобще Македония?“ Поради исторически, политически и етнически съображения, досега не е било възможно да се даде прецизен отговор на тези въпроси, нито пък да се постигне международен консенсус по тях. Важно е да се помни, наред с всичко това, че в резултат на сложността на този въпрос, привежданите аргументи са често фалшифицирани, противоречиви или твърде оскъдни, което силно затруднява анализа и изучаването на споменатия въпрос.

Терминът „Македония“ е използван в различни исторически периоди за обозначаване на различни части от Балканския полуостров, които са днес в Гърция, България и постюгославското пространство¹. В географско отношение, Македония е била и е преходна зона в лингвистично и етническо отношение, която е имала важно политическо значение в историческия процес. Това се дължи на нейното стратегическо разположение в сърцето на Балканите на кръстопътя между Югоизточна Европа и Близкия изток. В днешно време Македония се оформя като мултиетнически регион, където доминират славяните, но има също много албанци, гърци, цигани, турци, власи и други. През деветнадесетия и двадесетия век България, Сърбия, Гърция и Турция и даже географски отдалечената Румъния претендират за цялата македонска територия или част от нея. Днес, в резултат на различни международни договори подписани в края на XIX и XX в. Гърция държи приблизително 34,000 кв. км от Македония, Югославия, или по точно, независимата Република Македония притежава 26,000 кв км, а България контролира само 7,000 кв км от този район.

Първите народи с установена идентичност, населявали географския район на днешна Македония, са илирийци, пеони, тракийци, даки и мизийци. Македония става силна регионална държава по време на цар Филип II Македонски (359–336 г. пр. Хр. Под негово ръководство Македония се разширява върху областите, известни днес като Тракия, Косово, Албания и Македония. Под владичеството на неговия още по-прочут син, Александър Велики (царувал през 336–323 г. пр. Хр.), с името „Македония“ се назовават не само тези земи, но и цялата територия от Адриатическо море до река Инд. В онези времена, центърът на тази обширна империя се обитава от гръцкоезично население, най-вероятно с дорийски произход. Оттогава името Македония неизменно се свързва с древна Гърция.

В елинска Гърция, а после в римската епоха и Средните векове, името Македония, когато е било споменавано по някакъв повод, се е асоциирало с части на днешните райони Тесалия, Епир и Тракия, а също на Македония. През Византийската ера там е съществувала военна *тема*, или окръг, носещ съ-

щото име. Но по време на Османския период не е имало област с подобно название, а територията наричана така днес е била раздробена на различни административни провинции. От края на XIX в. обаче понятието „Македония“ се избистря, и географските граници на района се оформят достатъчно ясно. В резултат на балканските войни, на Първата и Втора световни войни, географският район Македония е поделена на три между България, Гърция, и държавната формация Югославия. Със създаването на федеративна Югославия в чийто състав е провъзгласена Македонската република, в рамките на нейните граници почти целия свят признава „македонска националност“ – с изключение на България и Гърция. Югославските македонци говорят собствен език и притежават собствена култура, макар че в тях има елементи на езика и културата на съседните Сърбия, Гърция, България и Албания. Много югославяни, включително учени и политици, твърдят, че македонци живеят в България и Гърция, чийто правителства обаче не ги признават за етнически малцинства и съответно не им признават полагащите се малцинствени права.

Кога възниква Македонският въпрос

От средата на 1760-те години до към края на XIX век само на гръцката църква, под ръководството на константинополския патриарх, е позволено да попечителства православните християни в Македония, независимо от тяхната езикова и културна принадлежност. „Македонските славяни² „са подложени на безпрецедентен процес на елинизация“³. Но даже при подобни обстоятелства, мнозинството славяни от Македония запазват културата си и продължават да говорят на славянски език, който някои учени характеризират като български диалект, а други твърдят, че той е съвсем самостоятелен език, макар и родствен на българския и сръбския⁴. Към средата на XIX в. различни политически интереси, плод на недоволство от действията на гръцката църква и нейните служители, подтикват руски панслависти и българи да пледират за славянска църква в България и Македония. През 1870 г. султан Абдул Азиз (1830–1876) узаконява Българска църква начело с екзарх,

която да даде възможност на славяните от България и Македония да се черкуват на своя собствен език и по своя традиционен ритуал.

Тогава идва съдбовната Руско-турска война от 1877–1878 г., вдъхновена от панславистки агитатори, чиято цел, наред с всичко друго, е да вкарат България в руската сфера на влияние. Войната завършва с мирен договор между Русия и Турция, подписан в Сан Стефано, близо до Цариград, на 3 март 1878 г. С него се създава „Велика България“ със значителни териториални размери, включваща по-голямата част на Македония, Тракия и Добруджа⁵. България удвоява големината си и става най-голямата държава на Балканите. Това предизвиква острата тревога и раздразнение на правителствата на съседните Сърбия и Гърция; лидерите на Англия и Австро-Унгария разглеждат Велика България като възможен инструмент на руска експанзия и настояват договорът да бъде преразгледан и ревизиран. Цар Александър Втори неохотно се съгласява и резултатът е Берлинския договор, сключен през юни 1878 г. след продължил близо месец конгрес в германската столица.⁶ Велика България е разчленена, а Македония е върната в притежание на Османската империя. От всички тези събития се ражда един от най-рисковите и трайни проблеми в Източна Европа, Македонският въпрос.

По времето на преговорите в Сан Стефано и Берлинския конгрес, голямото мнозинство македонски славяни нямат изявено национално съзнание. Те са една необразована маса от селяни-земерделци. Повечето от тях, ако изобщо прекрачват психологически границата на семейството и рода, се идентифицират с родното село, регион и религия. Проблемът за етническото родство не играе голяма роля за тези хора, които се изхранват с натурално стопанство и са постоянно застрашавани от разбойници и местни дерибей. Дълго време в течение на ХХ в. България, Гърция и Сърбия се конкурират за националната принадлежност на македонските славяни. Те се борят да ги спечелят за каузата си с изграждане на училища и църкви. Всички тези страни манипулират статистическите данни, за да покажат, че мнозинството от македонското население е от

тяхната собствена националност. А самата македонска националност като такава остава непризната до края на Втората световна война.

През периода между 1878 и края на Втората световна война, македонският регион е разтърсван от метежи и размирици. Македонски славянски и влашки революционери, стремящи се към автономия на Македония в рамките на Османската империя, организират през 1903 г. въстание, завършило неуспешно. През 1908 г. много македонски славяни се присъединяват към Младотурската революция с илюзорната надежда да получат равенство и свободи в рамките на османската държава. През 1912 и 1913 г. избухват двете Балкански войни и България за кратък период завладява по-голямата част от Македония, която загубва след края на Втората Балканска (Междусъюзническата – бел. съст.) война. През Първата световна война, България окупира Македония с надеждата да я анексира след евентуална победа на Германия, но тя не се сбъдва. Отново през Втората световна война България се присъединява към германския лагер и управлява Гръцка и Югославска Македония от името на блока на Оста. След разгрома на Германия, България губи тези временни придобивки и е лишена от право на претенции.

След края на Втората световна война Гърция приема новата югославска политическа формация, Народна република Македония. До този момент, нейната територия е била просто Южна Сърбия. Тя обаче не признава македонската националност нито на югославска, нито на своя земя. България, в духа на комунистическа солидарност и под натиска на СССР след края на войната, приема съществуването на „македонска“ националност. При преброяването на населението в България през 1956 г. в Пиринския край, властите регистрират 187,729 души като „македонци“. През 1965 г., този брой се свива до 8,750. Към 1968 г. България отново възприема становището, че македонците са българи. При преброяването от 1975 г. в страната няма повече македонци, всички се обявяват за българи.⁷ Югославски източник, от своя страна, съобщава за 232,122 македонци, живеещи в Българска Македония. Според същия източник, 70% от

населението на Българска Македония са македонци по националност.⁸ Последните цифри са несъмнено раздути, българските данни от преброяванията са също манипулирани, и така и не става ясно колко точно славо-македонци живеят в Пиринска (Българска) Македония по онова време и днес.

По време на Втората световна война, България изпраща в Македония учители с цел да се разпространят българския език и култура сред македонската младеж⁹. За кратък период след войната, България и Югославия си сътрудничат, и българските учители сменят местата си с македонските им колеги. 93 македонски учители са изпратени в Българска Македония от Скопие с цел „да подпомагат правилното изучаване на македонския литературен език и македонската история“.¹⁰ Осъществява се също широк културен обмен. Обучение на македонски език и македонска литература са за кратко време достъпни за интересуващото се население. Но всичко това се прекратява когато избухва конфликтът между Сталин и Тито през 1948 г. Българският лидер Георги Димитров, чиито родители са родени в Македония, взема страната на Съветския съюз и скъсва отношенията с Югославия.¹¹

Между 1950 и 1990 г. Македонският въпрос „къкри“ в чайника на балканските националистически раздори, но не става причина за по-значителен или насилствен акт на иредентизъм. Комунистическите правителства на България и Югославия държат националните проблеми под похлупак, ако държавно-политически интереси в даден момент не изискват друго. Сменящите се гръцки правителства следват същата политика.

С раждането на демокрацията в България на 10 ноември 1989 г., свободата на словото и волеизявленията позволи да се възродят националистическите тенденции и групи. Междувременно, след смъртта на Йосип Броз Тито през 1980 г., оглавявал Югославия в течение на почти 40 години, тази страна стъпва на трънливия път на политическо преобразуване, по същество дезинтеграция. Събитията в двете страни дават възможност на Македонския въпрос с близо вековна давност да се съживи наново¹². Гърция, която също се оказва уязвима за страничните ефекти от крупните промени в комунистическата

част на Балканите, твърдо изразява позицията си по Македонския въпрос.

*Български аспект*¹³

В условията на „перестройка“ и „гласност“ в СССР, България навлиза в стадия на демократичната революция. Историческата тъкан на тази страна за повече от 110 години като автономна, след това независима държава, е изплетена, поне в по-голямата си част, с нишки от кълбото на постоянно вибриращия Македонски въпрос. Но от момента, когато българските власти забраняват дейността на Вътрешната македонска революционна организация през 1934 г.¹⁴, и през цялата комунистическа ера, македонският национализъм е държан в сянка и потискан.

След края на авторитарното управление в България поне една група от граждани, самоопределящи се като български македонци, се опитва да получи официално признание като национално малцинство. Но властите не ѝ признават подобен статус, и групата е обвинена в отцепничество не само от правителството, но и от голям брой етнически българи. Най-голямата македонска националистическа организация, *ОМО „Илинден“*, е създадена през ноември 1989 г. Когато тя се обръща към Благоевградския областен съд за юридическа регистрация като „дружество с идеална цел“, такава и е отказана. „Илинден“ апелира към Върховния съд на страната, но в сила остава решението на по-нисшата инстанция. Като основна цел и задача „Илинден“ си поставя официално признаване на македонско малцинство в България и поощряване на македонската култура в тази страна¹⁵.

По мнението на областните съдии, отхвърлили молбата за регистрация, организацията „Илинден“ нарушава чл. 52 на българската конституция, според която се забраняват организации, чиято дейност е насочена срещу суверенитета, териториалната цялост на страната и единството на нацията, към разпалване на расова, етническа или религиозна омраза, към нарушаване на правата и свободите на гражданите, както и организации проповядващи фашистка идеология или стремящи се да постигнат целите си по насилствен път.¹⁶

На другата страна на барикадата застава Българска националистическа организация, критично настроена спрямо позицията на българското правителство по отношение на Македония на един цял исторически етап. Това е Клубът за радикална реформа на Българската социалистическа партия в Благоевградския регион. Членовете на тази група смятат, че Българската социалистическа партия (БСП) „носи моралната и политическа отговорност за политически късогледото и престъпно подценяване на етническия проблем в обществената си дейност.“ Ръководителите на Клуба остро критикуват признаването на македонската националност в Югославия след Втората световна война. Говорител на тази група нарече този акт „крещящо престъпление“¹⁷.

Общобългарският съюз, друга българска етническа организация, обяви готовност да води борба срещу великосръбския шовинизъм и македонизма до окончателното възтържествуване на истината¹⁸. С това се визира решимостта на нейните членове да утвърждават „българщината“ в Югославска Македония, като се премахне македонската националност и се култивира по някакъв начин българско самосъзнание сред нейните жители. Как тази цел ще бъде постигната така и не става ясно.

Превъплъщението на ВМРО в България, наречено *Вътрешна македонска революционна организация – Съюз на македонските дружества*, е официално създадена на 16 декември 1990 г. Тя е също така българско националистическо мероприятие. Тя отхвърля употребата на сила и насилие и изказва убеждение, че при очертаващото се бъдеще на Югославия, очаква се Македония да извърви „пътя на Хърватско и Словения – към независимост...“ Лидерите на ВМРО-СМД са достатъчно дипломатични, подчертавайки, че само народът би могъл да реши политическото си бъдеще¹⁹, в това число съюз или други специални отношения с България. Напоследък председателят на тази организация отбеляза, че тя подкрепя една независима и демократична Македония със собствено правителство и армия.²⁰ Той също изрази симпатия към Тайната отечествена национална партия в Югославска Македо-

ния, радикална групировка, за която се предполага че формира собствени въоръжени сили²¹. Лидерите на ВМРО-СМД не лансират насилствените идеи на своите предшественици, нито пък споделят всички цели на тяхната едноименна организация в Югославия – Вътрешната македонска революционна организация – Демократична партия за македонско национално единство, ВМРО-ДПМНЕ²². Те обаче твърдо се противопоставят на това, което окачествяват като сепаритистки тенденции на организацията Илинден. Действително, местната секция на ВМРО в гр. Петрич остро протестира срещу кандидатурата на някой си Атанас Киряков за депутат в Народното събрание, защото той подкрепя въвеждането на македонски език в Пиринския регион, настоява за извеждане на българската армия от региона, и пледира за уния на пиринските църкви със Скопския епископат²³.

Президентът Желю Желев, макар и с по-умерени изрази от тези на ВМРО-СМД, също се обявява против признаването на македонско малцинство в България или в Република Македония. В интервю от 30 август 1991 г. в „Зюддойче Цайтунг“, той отбелязва, че ако на референдума през септември с.г. Югославска Македония обяви пълна независимост, България ще признае подобно решение. Но той побърза да добави, че това признание не означава признаване на македонска националност, която според него е „изобретение на Коминтерна“.²⁴ Той повтори същата позиция на пресконференция на 4 септември 1991 г. Той поясни още, че България ще признае Македония като „независима държава“, ако народът и гласува по този начин, но той не е готов да признае Македония като „независима нация“, защото най-голямата етническа група в югославска Македония „има български произход“. Важно е да се отбележи също така, че той изключи вариант на „обединена Македония“, присъединяваща части от България и Гърция.²⁵ Той не каза мнението си по въпроса за един бъдещ съюз между България и Македония – мечтата на българските националисти, по същество частична материализация на Сан-Стефанска България.

И наистина, югославските македонци гласуваха безкомпромисно в полза на независимост на своя референдум на 8 септември 1991 г. Новият македонски министър-председател Никола Ключев посети София на 17 септември и двете страни отрекоха каквито и да било териториални претенции една спрямо друга. Те поеха общ ангажимент да работят заедно в името на взаимното разбиращелство и взаимната изгода.

При сегашните, пост-комунистически правителства, както и по време на изминалите четири десетилетия комунистическо управление, славянското население на Пиринска Македония е било и официално е третирано като етническо българско население. Изучаването и преподаването на македонски език, и публикуването на вестници и списания на този език не е позволено. В същото време, диалектът на хората от Българска Македония е действително сходен с езика, на който говорят македонците от бивша Югославия.

Гръцки аспект

След 1945 г., гърците обвиняват Югославия че узурпира историческото име, кето не и принадлежи – „Македония“. По нататък те се аргументират, че Югославска Македония „упорства да се представя като наследник на цяла Македония с презумпцията, че македонците не са гърци и съставляват отделна нация“²⁶. Една публикувана напоследък статия в гръцки солунски вестник, столица на гръцка Македония посочва, че гърците днес се борят „да не допуснат Югославия да използва гръцкото име Македония, с което тя цели да създаде славянска нация, славянски език, и югославянска територия нечувана в историята на този район“²⁷. На официално ниво, съществуването на македонско малцинство в Гърция се окачествява като „фрапантна лъжа“.

Гърците най-вече се обиждат от твърдението, че има такова етническо малцинство в Северна Гърция, което е лишено от малцинствени права. Действително, в гръцка Македония живеят славяни, но техният брой е някъде между 20,000–50,000 понастоящем²⁸ макар че югославски и македонски източници цитират цифри от порядъка на 150–200,000²⁹. Те населяват

предимно земеделските райони и са само останки от някогашно компактно славянско население, обитавало региона. Много славянски емгрантски групи в Северна Америка и Австралия са апелирали към гръцкото правителство да признае наличието на славяни в Северна Гърция. Но гръцките власти разглеждат тези хора като „славянофони гърци“, тоест гърци, говорещи на славянски език. В тази връзка гръцкият министър на външните работи А. Самарас отбелязва в интервю в началото на 1991 г.:

„В Гърция няма никакво „славянско“ или „македонско“ малцинство. Нейната култура и история не оставят съмнение, че Македония е гръцка. Вербалните акробатики за някакво мнимо малцинство са дело на известни фанатични среди в Скопие, които се надяват по този начин да постигнат собствени цели във вътрешноюгославските спорове“.³⁰

Гърция придобива по-голямата част на днешната провинция Македонион – Македония – на Изток до Кавала, заедно с по-голямата част от Епир, през август 1913 г. в резултат на Букурещкия мирен договор, с който се слага край на Втората Балканска война. По данни от 1912 г., тогава на тази територия са живяли 1,073,549 души. От тях, 326,426 са класифицирани като „македонци“, тоест 30% от местното население е било от славянски произход³¹.

Между 1913–1926 г., в Северна Гърция настъпват значителни демографски промени. Около 15,000 славяни емигрират в България, и значителен брой гърци от Тракия, както и от българска и югославска територия се изселват в Гърция. На 27 ноември 1919 г., веднага след Първата световна война, България и Гърция подписват конвенция, с която се предвижда доброволна размяна на население. Около 25,000 гърци напускат България и се установяват в Гърция. Някъде между 52,000 и 70,000 славяни емигрират в България. Източниците посочват различни цифри. Повечето хора, напуснали Гърция, произлизат от източния сектор на гръцка Македония, който в резултат на това се оказва съвършено опразнен от славянско население. Славяните, обитаващи западния бряг на река Вардар, обаче остават по местата си.³²

Севърският договор, подписан през 1920 г. ознаменува за гърците края на Първата световна война. По условията на този договор, славяните в Гърция трябва да получат „право на образование и гаранции за използването на майчиния език за Официални нужди“.³³ През 1921 г. Гърция обявява война на Турция и скоро е разгромена в Анадола. Между земите, които е принудена да отстъпи, са Източна Тракия и района на Измир в Мала Азия. Това поражда необходимост от преселване на етнически гърци от Анадола в Гърция, във връзка с решенията на Лозанския мирен договор от 1923 г. за размяна на население. Около 1,300,000 гърци са разменени с около 380,000 турци, живеещи в Гърция.

Въпреки притока на толкова много гърци в Македония, или навярно именно заради това, през 1924 г. България и Гърция подписват „пакта Калфов – Политис“. Това споразумение гарантира правата на българското малцинство в Гърция, но то е де факто анулирано през 1925 г., когато атинското правителство решава че всички славяни на гръцка територия следва да бъдат смятани за гърци. През следващата година, славянските топографски, градски и селски наименования са сменени с гръцки такива³⁴. Между другите последствия на тази политика са затварянето на 195 училища, надзиравани от Българската екзархийска църква, и уволнението на 320 учители, обучаващи 12, 895 ученици.³⁵

Тъй като Македония става дом на много преселили се малоазийски гърци, демографската структура на района се променя. Процентът на етническото гръцко население нараства от 46.2% през 1912 г. на 88.8% през 1926 г. Тази промяна също така е улеснена от емиграцията на голям брой славяни в България. Според данните от преброяването на населението на Гърция през 1928 г., които вероятно преувеличават броя на гърците в Македония, там са живели 1,237,000 гръкоезични гърци, 82,000 славофони и 93,000 други.³⁷ Тоест, по-малко от 7% са т.н. славяноезични. Дали този процент е 7 или 11%, едва ли е от голямо значение, остава фактът, че в края на 20-те

години в гръцка Македония населението от славянски произход е вече твърде малобройно.³⁸

През междувоенния период славяните в Гърция са смятани за опасни за националната сигурност. Югославските учени привеждат документи за голям брой славяни, съдени, затваряни и интернирани.³⁹ През Втората световна война, България окупира по-голямата част от гръцка Македония и налага строг административен ред. В бърз порядък се осъществява българизация на населението и преселване на етнически българи в района. За пръв път от десетилетия, славяните са свободни да говорят на собствения си език. Това оказва отрицателно въздействие върху вдъхновената от Коминтерна идея за „обединена Македония“, тъй като гърците никога не биха и помисляли да съжителстват с българи след жестокото третиране от българските власти по време на окупацията. Етническите вражди до голяма степен обясняват защо много славяни в Гърция предпочитат да се сражават с югославските партизани, а не с гръцките комунисти от ЕАМ (Фронт за национално освобождение) и тяхното военно крило ЕЛАС (Национална народноосвободителна армия). Тази най-голяма организация на гръцката съпротива мобилизира и славяни, които обаче три пъти се вдигат на бунт срещу нея.⁴⁰

Така повечето славяни или емигрират от Гърция през 1940 година и преди това, или са асимилирани в културно отношение от гърците. Тази асимилация е улеснена от забраната на славянски имена и език отново след гражданската война, и допълнително заселване на етнически гърци в Македония. През 1954 г. властите уволняват всички славяни от държавни постове и пет години по-късно, през 1959 г., славяните са фактически закрепостени в селата си, със забрана да се преселват на други места. Те са задължени да говорят единствено гръцки език, което представлява открит натиск за елинизирание. Такова третиране стимулира допълнителна емиграция, по-специално към Северна Америка и Австралия. Използването на славянски език и даже отделни думи и изрази е тотално забранено по време на диктатурата на полковниците от 1967 до 1974 г. С връщането на демокрацията, се наблюдава частично

възстановяване на човешките права и говоренето на славянски език е разрешено. Но този език се квалифицира като „нелитературен диалект“, употребяван от селското население. Не се допуска създаването на училища или учебни програми за поддържането и оцеляването му. Останките от славянския елемент продължават да се топят, благодарение на усилената елинизация, на естествените процеси на стареене, а и на липсата на някакво възродително усилие сред славяните. Всичко това ще приключи с тотална асимилация, навярно в рамките на едно поколение.

Въпросът за признаване на славянско малцинство в гръцка Македония се поддържа от емигрантите в Северна Америка, Австралия и Югославия, и от техните потомци. Има около 80-100,000 бежанци от гръцка Македония, емигрирали в югославска Македония само по време на Гръцката гражданска война и след нея. Те са политическа сила, която не спира да поставя славянския проблем в Гърция на различни международни форуми.⁴¹ Някои от тях, като членовете на Македонската политическа организация в Северна Америка, дори пледират за свободна и независима Македония, включваща сегашна Република Македония и части от територията на България и Гърция.⁴²

Ядосана от тази активност, която разглежда като „чуждестранна намеса“, Гърция се нахвърли върху своите критици с декларация, прочетена на Конференцията по човешките права на СССЕ в Копенхаген на 25 юни 1990 г. В нея се казва, че „40 години Гърция е запазвала мълчание“ по Македонския въпрос в интерес на добрите гръцко-югославски отношения, и защото масовото изселване на славяни е спомагало за решаването на болезнен вътрешен проблем. Освен това, „въпреки честите изстъпления на Скопие, до смъртта на Тито, инцидентните изказвания на Белград по повод т.нар. „Македонско малцинство“ в Гърция имаха предимно академичен характер...но тъкмо от средата на 1980-те години, когато вътрешните етнически конфликти в Югославия излязоха извън контрол, фанатичните националистически елементи в Скопие и диаспората започнаха атаките си срещу Гърция“. През 1989 г., продължава декларацията, Гърция констатира нов взрив на югославско-македонска про-

паганда, включваща „митинги и събрания... насочени към възбуждане на стари националистически копнежи. Емисиите на Радио Скопие на гръцки език придобиха агресивен и разколнически тон, напомнящ за годините на Гражданската война. Освен това, форсира се агитацията сред диаспората, даже в далечни страни като Канада и Австралия, където славномакедонци емигрираха след края на Гражданската война“.

Фактически, от гръцка гледна точка, „в края на окупацията, и отново след края на Гражданската война, малобройното славянско население, което участва активно в тези събития, напусна масово страната. Така че днес в Гърция не съществува „Македонско национално малцинство“. Това е реалност, приета от всички политически сили в Гърция. Още повече, почти 2.5 млн. души, живеещи в гръцка Македония, твърдо споделят това убеждение. Те се гордеят със своето македонско име, като гърци, и със своето културно наследство. Всеки опит да се узурпира името им и да се скверни наследството им ще се разглежда като крещящо нарушение на техните права като човешки същества“.

По времето на режима на Папандреу, Социалистическата партия (ПАСОК) използва най-активно националистически похвати. Тя отрича правото на югославяните дори да използват името „Македония“. Употребата на славянски език не е формално забранена, но се смята за непатриотичен акт и се порицава. Днес правителството на Мицотакис е изправено пред необходимостта да внесе повече умереност в тази позиция. Но ако думите на министър Самарас са показателни за гръцката политика по отношение на независимата македонска държава, малко положителни резултати могат да се очакват. Според Ройтерс от 8 септември 1991 г., той „обвини властите в Скопие... че имат претенции за гръцки територии“.

Югославските събития

При все че тази статия касае положението на македонските малцинства в България и Гърция, един поглед, от тази гледна точка, към събитията в бившата югославска република Македония изглежда напълно оправдан. Югославия е в кле-

щите на жестока икономическа криза, влошаваща се и в резултат на нестихващата борба между федералното правителство, федералната армия и републиканските правителства по основните въпроси на властта: участие в ръководството, контрола върху федералните и националните финанси, националния въпрос. Републиките Словакия и Хърватска обявиха независимостта си на 25 юни 1991 г. Федералната армия, командвана предимно от етнически сърби и черногорци, предприе операции срещу двете държави при което кръв се проля и от двете страни. Не изглежда вероятно да се постигне помирение между противниците, въпреки усилията на Европейската общност и Съвещанието за сигурност и сътрудничество в Европа (СССЕ). Всъщност основният въпрос стои така: какви държавни структури и междудържавни договорености ще бъдат изградени върху развалините на федерацията? Отговорът засега не е съвсем ясен и не се вижда края на започналата по същество гражданска война. Ето защо България е жизнено заинтересована от това, каква ще бъде съдбата на досегашната югославска Македония.

През 1991 г. самите македонци се виждат като суверенна независима държава, но свързана по някакъв начин с другите постюгославски държави. Преди наскоро проведенния референдум на който подавяващото мнозинство гласува за независимост, те не говореха за съюз с България, а дали да се отделят от югославския съюз или по някакъв начин да го запазят. Един фактор, който наелектризира македонския патриотизъм, бе появата на мощно движение сред сърбите (съставляващи близо 36% от югославското население) да възстановят своите „традиционни етнически и исторически граници“. С други думи, възраждане на довоенната Велика Сърбия, която да включва Косово и Македония. Може би най-шумният говорител на тази политика е сръбският писател, неуспял кандидат за президент Вук Драшкович. В интервю пред българския „Отечествен вестник“ той нарече Македония „изкуствена нация“, която, намекна той, ще трябва да се съедини със Сърбия, ако Югославия се разпадне или стане конфедерация. По нататък той твърди, че с „изключение на част от Източна Македония, където църквите и

културните паметници са очевидно български...останалото е наше – Скопие, Куманово, Централна и Западна Македония“. Тази перспектива заби клин между македонци и сърби, макар че и едните и другите се чувстват застрашени от албанците в собствените си републики. Слободан Милошевич, президент на Сръбската република, веднъж подкрепя великосръбската позиция, друг път я отрича. Създава се впечатление, че той използва този въпрос като инструмент за политически пазарлъци. Във всеки случай, днес македонците все повече се отдалечават от Сърбия, ако запазят същия курс.

В Югославия на 2 август 1990 г. когато бе празникът Илинден или Денят на Свети Илия, 87-та годишнина от въстанието в Македония, група наричаща себе си Дружество на българите от Вардарска Македония настоя пред българското правителство да защити правата на българите зад граница. В писмо, изпратено от Република Македония, групата заявява: „Ние сме българи, нашите корени са български, нашият език е български“. Тя апелира към „нова демократична България да се намеси в името на правата на българите и да покаже на Европа и на света, че милиони българи живеят извън своята родна земя“. Тя също твърди, че „в продължение на десетилетия [българите в Югославия] са били лишавани...от тяхното право на самоопределение като народ и нация“. Не се знае колко е многобройна тази група, кои са членовете и, къде е местожителството им.

През ноември и декември 1990 г. се състояха първите многопартийни избори в Македония от 1938 г. насам. Опозиционните партии обвиниха комунистите (преименувани на Лига на комунистите в Македония – Партия за демократични преобразования преди изборите, а от май 1991 – Социалистическа демократическа партия) за всички неблагоприятия, сполетели страната. Въпреки това тази партия успя да спечели 31 места в 120-местния парламент. ВМРО-ДПМНЕ, чиято платформа включва въвеждане на пазарна икономика, демокрация от западен тип, осигуряване на пълния диапазон от човешки права и свободи, спечели 37 и така спечели мнозинство. Албанската партия за демократично благоденствие се оказа трета с 25% гласа. Новият македонски президент Киро Глигоров, избран

на 27 януари 1991 г. нарече страната суверенна Македония, участваща в югославската общност. Новоизбраният министър-председател Никола Ключев, се съгласи с това. Анкетите на общественото мнение в страната действително показват желание на мнозинството да участва в съюз на суверенни държави. От друга страна и в най-последно време, Глигоров е цитиран да окачествява федералната армия, разположена на македонска територия като „Сръбска армия“ фактически окупираща Македония.

В Република Македония, основната загриженост фокусира върху вътрешноюгославските проблеми. В местен мащаб, главен проблем е Албанският въпрос – всичко отнасящо се до правата, действията и перспективите на албанцитев Югославия, и по-специално в Македония и Косово. С бързо увеличаващо се албанско население, чийто растеж многократно надминава македонския, голяма част от северозападна и западна Македония е фактически албанска територия. Това буди основателни страхове, че един ден албанците ще надминат числено македонците в цялата страна и ще ги лишат от земята и държавата им. По тази причина етническото напрежение между албанци и македонци постоянно расте.

Резултатите от референдума на 8 септември 1991 г. показват много силна подкрепа за независимостта от страна на славянския електорат. Голям брой албанци, безспорно мнозинството в Македония, се въздържаха от гласуване. Оказва се че 75.7% от регистрираните гласоподаватели са участвали във вота; 74.14% от тях за „суверенна и независима Македония“. Липсват данни за изчерпателен анализ, но подобни резултати предизвестяват серия от важни потенциални промени за Балканите, в това число нови съюзи и нови структури. България и Македония могат да се сблизат, при което постепенно българската позиция да еволюира към признаване на македонска нация. Докато една сръбска военна заплаха за Македония не изглежда актуална за момента, тя не може да бъде изцяло отписана. Това също може да повлияе на Македония да установи по-здрави връзки с България. Възможно е, все пак, Белград да разглежда Македония като легитимна част от сръбската сфера на влияние и да и

окаже натиск да влезе в съюз или конфедерация със Сърбия, за да предотврати по-нататъшно затопляне със София. Независимо как се развият събитията, промяната в статута на югославска Македония ще има значение и за Гърция, която в момента поддържа приятелски отношения с България и Сърбия. В частност, Сърбия и Гърция имат дълга история на стабилно сътрудничество. От югославските държави, Сърбия най-ефективно е помагала на гръцките интереси, и сръбския президент Слободан Милошевич се среща с гръцкия премиер за обсъждане на балканските въпроси. Сръбски бизнесмени и държавни представители се стремят да разширят икономическите връзки на страната с Гърция.

Какво следва?

Днес, както гръцкото, така и българското правителства са единни против югославяните по въпроса за македонските малцинства в техните страни. Това категорично се потвърждава на срещата на гръцкия министър-председател Мицотакис и българския му колега в Атина през февруари 1991 г. и по-късно в София. Те обявиха югославските претенции за македонски малцинства в двете страни като „абсурдни твърдения“. Подобно на президента Желев в България, гръцкият външен министър Самарас отбелязва в неотдавнашно интервю, че „В Гърция няма никакво славянско или македонско малцинство“.

И Гърция, и България са решени да запазят късовете от Македония, влизаци понастоящем в територията им. Никоя от тях не възнамерява да въведе културно, езиково или каквото и да е друго обучение и просвета, с с което да допринесе за формирането на подобно малцинство. Двете страни действат координирано за да осуетят разрастването на македонска етническа общност, която един ден да оправдае претенциите за части от тяхната територия. В България има привърженици на тезите „македонците са българи“, и обратно – „в България живеят македонци“. В Гърция няма организирано македоно-славянско лоби или организация, и официално, Македонският въпрос е несъществуващ.

Всички съседни държави от своя страна полагат големи усилия да докажат, че нямат териториални претенции към Македония. И въпреки всичко, имаше насрочена среща в Атина на 21 септември 1991 г. между държавните лидери на България и Гърция, две суверенни страни, и Сърбия, все още поне формално съставна република от по-голяма федерална държава. Македония не бе поканена. Тази среща сериозно обезпокои лидерите на република Македония. Те заподозряха някакъв нов заговор за разделяне на страната между историческите претенденти. За да успокои Скопие, българският президент Желю Желев обеща Македония да не бъде тема на предстоящите разговори, тъй като няма да присъства македонски представител. По-късно той реши да не заминава и да не изпраща свой представител. Така срещата трябваше да бъде отложена.

В крайна сметка, македонската националност в рамките на Република Македония, независимо дали е „изработена“ от Тито, е установен факт. Това, което е специфично за днешния етап от историята на Македония, е че след пет десетилетия и над две поколения спорове македонската националност е пу-снала здрави корени на бившата югославска територия. Повечето жители на тази страна са решили, че не са нито гърци нито българи нито сърби, а м а к е д о н ц и. Техният неотдавнашен референдум е убедително доказателство в това отношение. Споменатото решение навярно ще има дългосрочен вълнов ефект върху обитателите на българската част от Македония (Пиринския край) и може накрая да доведе поне до референдум по въпроса за националната идентичност, в резултат на силен международен натиск.

В Гърция, ефектът върху славяните ще е нищожен или никакъв. Гръцките власти настояват Република Македония да се преименува в Скопска република, с което ще се премахнат всички разногласия в двустранните отношения. Макар че изгонените гръцки славяни в чужбина ще продължат да „подгръхват“ каузата на славянското малцинство в Гърция, със смъртта на всеки остаряващ тамошен славянин тя ще се изчерпва.

БЕЛЕЖКИ

* Доклад изнесен на Международната конференция на Института по въпросите на сигурността Изток-Запад, състояла се през октомври 10–13, 1991 г. в Щиржин, Прага, Чехословакия. Публикува се със съгласието на автора. Получава голяма популярност и е приет като аналитичен довод в обосноваването на американската външна политика по „Македонския въпрос“.

¹ Вж. Н. R. Wilkinson, *Maps and Politics, A Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia*, Liverpool 1951 и Петър Коледаров, *Името Македония в историческата география*, София, Наука и изкуство, 1985.

Българска Македония понякога е наричана Пиринска Македония защото планината Пирин е важна част от топографията на региона. Гръцка Македония понякога е наричана Егейска Македония тъй като южната и граница е брега на Егейско море. Новосъздадената Република Македония често е наричана Вардарска Македония по името на р. Вардар, която я пресича от северозапад към югоизток. Тъй като използването на тези термини се възприема от някои хора като политическо внушение в полза на „Обединена Македония“, в статията то е ограничено или съвсем избегнато.

² За да избегнем спорния проблем как да наричаме славянските обитатели на геополитическа Македония, авторът е избрал да ги назовава с л а в я н и, а езикът им – славянски. Разбира се, славяните от югославска Македония, след референдума от 8 септ. 1991 г. Република Македония са си наричани македонци, чийто език е македонски.

³ L.S. Stavrianos, *The Balkans from 1453 to the present*, New York, Henry Holt 1953 p. 518.

⁴ See Victor Friedman, *Macedonian Language and Nationalism during the Nineteenth and Early Twentieth Century*, *Balkanistica* 2/1975 83–95; Horace Lunt, *On Macedonian Nationality* *Slavic Review* Winter 1986, 729–734 etc. за аргументи в полза на мнението, че македонският език е самостоятелен език, дефинитивно отличаващ се от българския. Противоположната гледна точка е изложена в *Македонският въпрос: историко-политическа справка*, София, Институт за история при БАН, 1968.

⁵ Не се споменава Халкидическия п-ов, защото там живеят твърде малко славяни.

⁶ Вж. Duncan Perry, „Ignatiev’s Failed Panslav Gambit“ *Modern Greek Studies Yearbook* (V. 1989) 484–492 for a discussion of the treaties and the events and circumstances surrounding them.

⁷ Patrick Moore, Bulgaria, in Teresa Rakowska, ed. Communism in Eastern Europe Indiana Univ. Press, 1984, p. 209; Вж. Цола Драгойчева, Такава е истината, София, Партиздат 1981; Драган Ташковски, За македонската нация, Скопие, Наша книга 1975; и Vangja Casule, editor, From Recognition to Repudiation, Skopje: Kultura 1972.

⁸ Вж. Тошо Поповски, Македонското национално малцинство в България, Гърция и Албания, Скопје, Македонска книга 1981, 130–131.

⁹ Растислав Терзиовски, Денационализаторската дейност на българските културно-просветни институции во Македонија, Скопје ИНИ, 1974, с. 56.

¹⁰ Elizabeth Barker, Macedonia, London, Royal Institute for International Affairs, 1950 p. 104.

¹¹ See Vangja Casule, op.cit.

¹² Македония – стипчивата ябълка на раздора, *Общество и право*, № 10 1990.

¹³ Няколко пасажа и цитата от частта за България могат да се видат също в материала на Дънкан Пери, „Македонският въпрос отново на сцената“, *Report on Eastern Europe*, Vol. I, No 34, 1990, 3–7.

¹⁴ Тази организация се явява наследник на революционната традиция на по-ранната Вътрешна Македоно-одринска революционна организация известна също като Българска Македоно-одринска революционна организация, която организира през 1903 г. Илинденско-преображенското въстание. В своя по-съвременен вариант тази организация се появява на бял свят към края на Първата световна война и бързо еволюира в терористична организация с две фракции. Фракцията, която в крайна сметка получава надмощие се оглавява от Иван Михайлов, умрял през 1990 г. Той ръководи ВМРО в неговите опити, съпроводени с насилие и кръвопролития, да повлияе на българската външна и вътрешна политика до 1934 г.

¹⁵ *Дума*, 19 юни 1990.

¹⁶ *Държавен вестник*, 10 април 1990.

¹⁷ БТА, 31 юли 1990.

¹⁸ БТА, 2 август 1990.

¹⁹ „Няколко милиона българи очакват своето признание“, *Поглед*, 11 февруари 1991.

²⁰ *Труд*, 31 юли 1991.

²¹ *Труд* 31 юли 1991.

²² Има данни, че друг вариант на ВМРО е бил създаден в края на 1990 или началото на 1991 г. Но тя не получава официална регистрация. Има информация, че тя е прокомунистическа.

²³ БТА, 29 август 1991.

²⁴ *Suddeutsche Zeitung* 30 August 1991.

²⁵ Радио Свободна Европа, Прес-конференция на Ж. Желев, Бон, 4 септември 1991.

²⁶ Nicolaos Martis, *The Falsification of Macedonian History*, Athens, 1984, p. 86.

²⁷ Kai allo htipnma, Thessaloniki, 11 February 1991 cited in *Македонска трибуна*, 2 май 1991.

²⁸ Гръцкото правителство не публикува статистическа информация за броя на славяните живеещи на гръцка територия. The US State Department, *Report on Human Rights in Greece*, Wash. DC, 1990.

Югославяните твърдят, че около 70,000 македонски славяни са избити между 1941 и 1949 г. Според гръцки данни, изчислено е че през 1951 г. е имало близо 250,000 славяни в гръцка Македония, и над 220,000 през 1971. (Цит. по Тодор Симовски, *Населените места во Егейска Македонија: географски, етнички и стопански характеристики*, Скопје, Институт за национална историја, 1978, 28–31.

²⁹ Поповски, 192–193.

³⁰ Interview with Andonis Samaras, „The Presence of Greece is a Guarantee to the Balkan Countries“, Athena May 1991, p. 118. Трябва да се отбележи, че в доклада на Държавния департамент на САЩ относно съблюдуването на човешките права в Гърция авторите наричат славяните в Македония македонски славяни или славо-македонци. Гръцкото правителство остро протестира против тази терминология и американското правителство официално се коригира, използвайки термина „гърци-славофони“.

³¹ Тъй като авторът на изследването, източник на тази информация, е македонец по националност, и защото националното самосъзнание на славяните в този район не е добре развито, навярно по-правилно ще бъде да ги наричаме просто „славяни“. Тодор Симовски, „The Balkan Wars and their Repercussions on the Ethnical Situation in Aegean Macedonia“, *Glasnik* Vol. XVI No 3.

³² Hugh Poulton et al., *Minorities in the Balkans*, London, The Minority Rights Group 1989, p. 30.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Поповски, с. 72

³⁵ Cit. after Poulton, p. 30

³⁶ Stavrianos, op.cit. 590–591.

³⁷ Poulton, op.cit. p. 30.

³⁸ Според други данни, смятани за по-малко меродавни, цифрите са по-високи. По-специално югославски източници сочат от 250 хил. до 280 хил. души. По този начин, процентът пада от 31.6% до 18.4% през 1941 г.

³⁹ Поповски, стр. 73 и Poulton, p. 30. Вж. също George Mazureff, „The concept of a ‘Macedonian Nation’ as a New Dimension of Balkan Politics“, Unpublished doctoral dissertation, The American University 1978, pp. 183- 200.

⁴⁰ С. М. Woodhouse, *Apple of Discord*, Reston, Va 1985, p. 64. Позицията на Коминтерна по време на войната е, че цяла Македония трябва да се формира като унитарна славянска държава. Този курс, към който се придържа и Гръцката комунистическа партия, допринася за нейното дискредитиране в очите на гръцките националисти, които виждат в него опасност от отцепване на Северна Гърция, вкл. Солун (*Ibidem*, p. 114).

⁴¹ Evangelos Kofos, *Greece and the Balkans in the 70's and 80's*, in *Hellenic Foundation for Defense and Foreign Policy Yearbook 1990*, Athens ELIAMEP 1991, p. 203

⁴² Вж. Македонска трибуна, публикувана във Форт Уейн, Индиана, САЩ, от Македонската патриотична организация.